

***Risâle-i Zebân* ve Anadolu'da Türk Gramerciliğinin Kuruluşu Üzerine**

Fikret Turan*

Risâle-i Zebân ve Anadolu'da Türk Gramerciliğinin Kuruluşu Üzerine

14-16. yüzyıllar arasında Anadolu'da yazılan gramer kitaplarında Anadolu Türkçesinde kullanılan bazı morfolojik ve sentaktik yapılar gramer formları olarak değerlendirilirken bazı yaygın formlar düzenli olarak gramer kitaplarının dışında tutulmuştur. Bu makale, bu dönem telif ve tercüme gramer kitaplarında bir gelenek olarak izlenen Anadolu gramerciliği anlayışının hangi özelliklere sahip olduğunu ve bu anlayışın hangi şartlar sonucu meydana geldiğini *Risâle-i Zebân* isimli Farsça-Türkçe gramer kitabı temelinde incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, gramer yazıcılığı, *Risâle-i Zebân*, Arap, Fars ve Memlukid gramerleri .

On *Risâle-i Zebân* and Formation of Turkish Grammar Tradition in Anatolia

As certain morphological and syntactic forms of Anatolian Turkish were accepted as formal grammatical forms in the grammar works that written between the 14th and 16th centuries in and around Anatolia, some common forms were regularly disregarded. Based on the data gathered of the Persian-Turkish interlinear grammar work *Risâle-i Zebân*, this article discusses the questions of what characteristics this Anatolian grammar writing had that was followed as traditional method, and of what basic factors were behind the creation and development of it.

Key Words: Old Anatolian Turkish, grammar writing, *Risâle-i Zebân*, Arabic, Persian and Mamlukid grammars.

---

* Doç. Dr., Kadir Has Üniversitesi.
fikreturan@hotmail.com

Risâle-i Zebân (RZ) Farsça'yı Türklere öğretmek amacıyla Hicri 860 (miladi 1456) yılında kaleme alınmış Farsça-Türkçe gramer ve konuşma kitabıdır. Özellikle Farsça zaman kiplerinin olumlu, olumsuz ve soru şekillerinin bir çok fiil üzerinde çekimlendiği bu eserin satır arasında gösterilen Türkçe karşılıkları, bu dönem Anadolu Türkçesinde kullanılan zaman kiplerinden hangilerinin gramer yapıları olarak dikkate alındığı konusunda önemli bilgiler sunar. Formel gramer yapıları olarak değerlendirebileceğimiz bu zaman çekimlerinin yaklaşık bir asır sonra Bergamalı Kadri tarafından telif edilmiş *Müeyyiretü'l-Ulûm* adlı eserde de takip edilmesi yazı dilinde formel ve formel olmayan bir ayrımın onbeşinci yüzyıldan sonra oluşmaya başladığını gösterir. Bu durum daha sonra özellikle gramer kitaplarında giderek standarda yakın bir hal almıştır. Ayrıca Arapça ve Farsça gramer metotlarının ana hatlarıyla Türkçenin grameri için yöntem olarak benimsenmesi bu formel gramer yapılarının bir gelenek oluşturarak uzun süre yaşamasını doğurmuştur. Bunun sonucu olarak bir gramer Türkçesi oluşmuş, belirli yapı ve kalıplar gramere uygun görülmüş, diğerleri dışarıda bırakılmıştır. Gramer genel olarak konuşmanın temel anlaşmayı sağlayan unsurlarını içeren, genelin anladığı yaygın ve geleneksel formları önemseyen ve benimseyen bir dil kitabı olarak algılanmıştır. Arapça gramerlerde nasıl ki Arapçanın çeşitli şive ve ağızları özellikle dışlanmışsa ve genel olarak Kuran Arapçasına dayalı bir gramer dili tek doğru yol olarak izlenmişse, Anadolu'da kaleme alınan bu dönemin Türkçe gramerlerinde de ağızlara ait dil özellikleri, söyleyiş çeşitliliği ve özellikle konuşma dili unsurları dikkate alınmamıştır¹.

Bu makalede, bütün bu konulara dayalı olarak, esas olarak iki ana soruya cevap aramaya çalışacağım. Bunlardan birincisi, elimizdeki bu eserin bir gramer kitabı olarak ne ölçüde geleneksel Arap gramerciliğini ve onun sistemlerini izlediğini belirlemek olacaktır. Bunu rahat görebilmek için öncelikle RZ'nin izlediği metodu ve malzeme repertuarını oluşturan formları irdeleyeceğim. Bu bağlam içinde, ikinci olarak, yazarın dil malzemesinin seçimini yaparken hangi kıstaslara dayandığı sorusuna cevap arayacağım. Yani, meselâ, on dört ve on beşinci yüzyıllarda kaleme alınmış eserlerde gelecek zaman çekimi için çok yaygın olarak -isar/iser, -ası/esi, -acağ/ecek gibi şekiller kullanılırken neden bu gramer kitabında sadece -a/e eki gelecek zaman şekli olarak gösteriliyor da öbür şekiller dikkate alınmıyor? Neden geçmiş zaman çekimi için sadece di'li geçmiş zaman gösteriliyor da miş'li geçmiş zaman eki zaman çekimi içinde gösterilmiyor? Bu soruların cevabını bulabilmek için de öncelikle eserin özelliklerini ortaya koyacağım.

¹ Bu makale, 14-16. yüzyıllar arasında Anadolu çevresinde yazılan ve tercüme edilen Oğuzca gramer kitaplarına dayanarak Anadolu Türk gramerciliğinin doğuşu konusunda ele aldığımız geniş çaplı bir çalışmanın ilk verileri ve değerlendirmeleri olarak ortaya konmuştur.

RZ'ın amacı eserin giriş kısmında açıklanır. On dört ve on beşinci yüzyıllarda Anadolu, Azerbaycan, Balkanlar ve Mısır-Suriye bölgelerinde kaleme alınan Oğuzca telif ve tercüme eserlerde sıkça karşılaştığımız eğitim ve kültürün yaygınlaştırılmasına yönelik bilinçli bir mücadele amacı bu eserde de kendini gösterir. Yazar, bu eserde çıkış noktası olarak insanlara faydalı olmayı esas alır ve bu doğrultuda Farsça'yı Türklere öğretmeyi amaçlarken şöyle der:

Bil ve âgâh ol çün zebân-ı Fârsî dilde haffî oldı ve bildüm ki *hayrûn-nâsi men yenfa* 'dur. Diledüm ki ol dilden yek çend suhen cem' kılam Türkîye müteeccem ola. Tâ ki ol zebân dükeli mübtedîye ve nâdâna âsân ola. Belîd-i hâtırumdan kadrümce bu nüsha'î terkîb kıldum. Ve buña *Risâle-i Zebân* ad kodum tâ cümle halk andan intifâ' ola.

Yazar bu Farsça-Türkçe gramerinde esas olarak Arapça gramer metodunu izlemekle birlikte metot üzerinde bir takım değişiklikler yapar. Bu değişiklikler öncelikle Farsça gramer şekillerini göstermek için yapılmıştır. Bunun en önemli örneği Arap gramerindeki muzârinin yani gayr-i geçmişi burada Farsça şekilleri göstermek amacıyla gelecek ve şimdiki zaman olmak üzere ikiye ayrılmasıdır. Eser bir gramer olduğu kadar konuşmayı öğretmeyi de amaçladığı için, yazar, özellikle fiil çekimleri bölümünde yaklaşık otuz fiilin çeşitli zaman çekimlerinin olumlu, olumsuz, olumsuz soru ve soru zamirli kullanışlarını kısa cümleler şeklinde göstermiştir.

Arap gramer geleneğinde genel olarak isim kategorisi gramerin ilk bölümünü oluştururken RZ'ın ilk bölümü fiil kategorisi üzerinedir. Ancak fiil kategorisinin sistemi genel Arap gramerciliği sistemiyle uyumludur. Eserin çok büyük bölümünü kapsayan bu kategori geleneksel Arap gramerlerine paralel olarak mastarlarla başlar. Eski Anadolu Türkçesinde mastar eki mak/mek'tir. Çeşitli metinlerde nadiren mastar-i muhaffef adı verilen ma/me görülürse de, o bu eserde işlenmemiştir. Bununla birlikte mastar kavramı fiillerin hem düz şekilleri için hem de ettirgen formları için düşünüldüğünden ele alınan yaklaşık otuz fiilin ettirgenlik formlarının da mastar şekilleri gösterilmiştir. Meselâ: *diñlenmek, dinlendirmek, dönmek, döndürmek, dañl ekmek, dañl ekdürmek*, vs. Ancak o dönem Türkçesinde genel olarak ettirgenlik ekiyle kullanılmayan fiillerin hangileri olduğunu da anlıyoruz. Bunlar “eylemek, yarlıgamak, ıldırmaq” gibi esas itibarıyla geçişli fiillerdir ve ettirgenlik ekiyle kullanılmazlar. Bundan başka ettirgenlik eki aldığı zaman fiil kökünde değişiklik olan bir örnek gösterilmiştir. Köpek havlaması anlamında “it çeñilemek” ettirgenlik ekiyle “it çeñildetmek” şeklinde geçer.

Mastarlarla ilgili önemli bir özellik ise onların çokluk şekliyle ilgilidir. Mastar eki, bu eserde çoğul eki almaz. Çünkü, mastar eki bu dönemde fiili tam anlamıyla isimleştiren bir ek olarak görülmez. Bu nedenle, bu dönemde, mastar ekine rağmen fiilin eylem ve işleyiş gücünü kelime içinde taşıdığı

veya dilde hissettirdiğini ileri sürebiliriz. Bunun yerine, mastar eki, isimden isim eki +lık/lik ekiyle “gerçek anlamda” isimleşikten sonra çoğul ekini alır ve maklık/meklik şekliyle mastarların çokluk şeklini oluşturur. Meselâ: *añlamaqlıklar, okımaqlıklar, yémeklikler, içmeklikler, satun almamaqlıklar, satmamaqlıklar, öpmemeklikler*, gibi. Bu -maklık/meklik mastar şekli Osmanlı Türkçesinde ondokuzuncu yüzyılda da varlığını sürdürmüş, mastar şekline hal ekleri getirilmek istendiğinde bu şekil ya -maklık/meklik (gelmekliğe, gelmekliğin) veya mastar-ı muhaffe denilen -ma/me (gelmeye, gelmenin) şekline dönüşmüştür. (Bkz. Ahmed Cevdet, *Medhâl-i Kavâ'id*)

Mastarlardan sonra fiilin emir çekimi fiillerin hem düz hem de ettirgenlik çekimi olumlu ve olumsuz şekilleriyle birlikte gösterilmiştir. İkinci tekil şahıs emir çekimi Modern Türkçede olduğu gibi sadece fiilin köküyle yapılır ve dönemin diğer eserlerinde gördüğümüz -ğıl/gil eki bu eserde görülmez. Emir 2. şahıs eki genel olarak -(u)ñuz/(ü)ñüz, ancak bazen düz-yüksek ünlü i’den sonra -(i)ñüz’dür: işidiñüz. eyit- fiili 2. şahıs emir ekiyle metinlerde de sık sık karşılaştığımız gibi “eydüñüz” şekline dönüşür. Örnekler: *gösterüñüz, yaquñuz, köyünüñüz, bilmeñüz, añlamañuz, okımañuz, anlatmañuz, oğatmañuz, yédürmeñüz, içürmeñüz*, vs.

Mastar ve emirden sonra zaman çekimleri gösterilmiştir. Önce Arap gramerliliğinde “mâzi” başlığıyla gösterilen geçmiş zaman için Türkçe’de yalnızca di’li geçmiş zaman gösterilmiştir ve aynı “mâzi” terimiyle isimlendirilmiştir. Örnekler: *oğadılar, bildüñüz, içdüñ, bildük, ben oğımadum*, vs.

Daha sonra, Arap gramerlerinde “muzârî” olarak adlandırılan ve geçmiş zaman dışında kalan zamanları kapsayan gayri-geçmiş şekil bu eserde "müstakbel" ve "hâl-i müstakbel" isimleri altında gelecek zaman ve şimdiki zaman olarak iki bölümde ele alınmıştır. Bu yönüyle eser Arap gramerliliğini Farsça’nın ve Türkçe’nin yapısına uydurur. Burada "müstakbel" terimi gelecek zaman için kullanılmıştır. Gelecek zaman çekimi -(y)a/e eki ile onunla bitişen şahıs eklerine dayalıdır. Örnekler: *içeler, dileyeler, añlayasız, bilesin, depeleyevüz, bilem, yazmaya, añlamayavuz*, vs.

Eserde “hâl-i müstakbel” terimi şimdiki zamanı karşılar. Gramer kitaplarından da “aorist” (geniş zaman) terimiyle karşılanan bu zaman çekimi Farsça karşılıklarından da anlaşılacağı üzere genel olarak şimdiki zamanı gösterir. Zaten bu bölüm için kullanılan “hâl-i müstakbel”deki “hâl” terimi de “mevcut zamanı” karşılamaktadır. Farsça şimdiki zaman çekimi olan *mî-şinâsed, mî-dânend* gibi kalıpların birebir karşılığı olan -(a, e, ı, i, u, ü)r eki bu eserde şimdiki zamanı gösterir. Bu yönüyle bu kalıp, Modern Azeri Türkçesinde ve çeşitli Anadolu ve Rumeli ağızlarında bazen sadece dar ünlülerle -(ı, i, u, ü)r, bazen de /a/ ve /e/ geniş ünlüleriyle yapılan -(a, e)r şimdiki zaman çekiminin kökeni konusunda da bilgiler sunar. Bu yapı bazen diğer yazılı metinlerde de rastladığımız gibi geniş

zaman fonksiyonunda kullanılsa da bu gramer kitabında bu yönünden söz edilmemiştir. Eserde şimdiki zaman çekimi şöyledir:

dutar, diler, oğır, alur, vérür, işidür,	yémez, içmez,
öperler, işidürler, ölürler,	bilmezler, añlamazlar
dilersin, vérürsin, göynersin,	oğımazsın, yémezsın
bilürsüz, añlarsız, oğursız, yérsiz	bilmezsüz, añlamazsüz,
oğuram, yérem, içerem, dilerem,	işitmezem, göstermezem
yazaruz, gösterürüz, buyuruz,	ğaynamazuz, eşitmezüz

Zaman çekimlerinde şahısların dizilişi Arap gramerlerini sıkı sıkıya takip etmez. Eserde önce 3. şahıs çoğul ve tekil, 2. şahıs çoğul ve tekilin geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman çekimi sırayla olumlu ve olumsuz olarak iki grup içinde gösterilmiştir. Daha sonra aynı sırayla zaman kalıplarının 1. tekil ve çoğul çekimi gösterilmiştir. Bundan sonra aynı zaman çekimleri şahıs zamirleriyle birlikte gene aynı sırayla gösterilmiştir.

İsm-i fâ'îl başlığı altında -ıcı/ici ekiyle çekimlenmiş fiiller gösterilmiştir. Bir işi onu genel olarak yapan şahısla gösteren bu kalıbın hem olumlu hem de olumsuz çekimi vardır. Bu çekimin en önemli özellikleri arasında onun geniş zaman çekimi doğrultusunda anlam fonksiyonlarına sahip olmasıdır. “ben okuyıcıyam” genel anlamda “ben okurum, okuma yeteneğine sahibim veya okumaya niyetliyim” veya “biz bilmeyiciyüz” genel anlamda “biz bilmeyiz, bilme yeteneğine sahip değiliz veya bilmeye istek, niyet ve arzumuz yoktur” gibi anlamlar taşır. Bu yönüyle yaygın olarak geniş zaman fonksiyonunda kullanılmıştır. Bugün çeşitli Güney Azerbaycan Türkçesi şivelerinde de kullanılan bu durum Farsça gramer yapısının Türkçede bir yansıması olarak on dört ve o beşinci yüzyılda oluşmuştur diyebiliriz. Eserde ism-i fâ'îl çekimi şöyledir:

añlayıcı, oğıyıcı, yéyici, ğaynayıcı, söyleyici
ol bilicidür, ol bilmeyicidür,
anlar bilmeyicilerdür, anlar añlamayıcılardur
sen oğuyıcısın, sen bilmeyicisin,
siz oğuyıcısız, siz içicisiz, siz añlamayıcısız, siz bilmeyicilersiz,
ben oğuyıcıyam, ben añlayıcıyam, ben bilmeyiciyem, ben añlamayıcıyam,
biz biliciyüz, biz añlayıcıyuz, biz bilmeyiciyüz, biz oğumayıcıyuz.

Bu çekim kalıpları içinde ikinci çoğul çekimi iki türlü yapılmaktadır. Birincisi ikinci çoğul şahıs çekimi -ıcısız/icisiz ekiyle yapılan kendisine konuşulan ve birden çok kişiyi ifade eden yaygın gramer şahsıdır. Örnekler:

siz oğuyıcısız, siz içicisiz, siz añlamayıcısız, siz oğumayıcısız, vs.

Bu çekimin ikinci şekli ise -ıclırsız/icilersiz'dir ve kendisine konuşulan kişiler ortak niteliklere sahip bir grup olarak görüldüğü zaman kullanılır. Örnekler:

siz aňlayıcılarırsız, siz yéyicilersiz, siz bilmeyicilersiz.

İsm-i fâ'ilin geçmiş hali “-ıcı/ici oldı” kalıbıyla bir işin belirtilen şahıs tarafından geçmiş zamanda uzun süreli olarak veya bir alışkanlık olarak yapıldığı, veya o işe niyette ve istekte bulunduğu belirtilir. Bu yönüyle modal özelliklere sahip bir birleşik geçmiş zamandır. Örnekler:

anlar bilici oldı, anlar okumayıcı oldı (Bir grup olarak),

anlar bilici oldılar, aňlar bilmeyici oldılar (Belirli grubun üyeleri olarak),

siz bilmeyici olduňuz.

ben aňlayıcı oldum,

biz bilici olduđ, vs.

İsm-i mef'ül başlığı altında gösterilen -miş/miş kalıbı bir işin geçmişte yapıp bittiğini gösteren şahıs eki almış bir partisip olarak değerlendirilmiştir. Eserde bu kalıp için günümüz gramerlerinde kullanılan "dolaylı geçmiş zaman" veya Osmanlı gramerlerinde rastlanan "nakli mâzi" türünden terimler kullanılmaz, çünkü bu yapının EAT döneminde gerçek anlamda zaman çekimi fonksiyonunda ve yaygınlığında kullanılmadığını anlıyoruz. Örnekler:

ol aňlamışđur, ol aňlamamışđur,

anlar bilmişđür, anlar bilmemişđür, anlar bilmişlerdür, anlar aňlamamışlardır,

sen içmişsin, siz içmişsiz, siz bilmemişsiz,

siz oğımışlırsız, siz yemişlersiz

ben vurmışam, ben dutmışam,

ben bilmemişem, ben aňlamamışam,

biz oğımuşuz, biz yemişüz, biz yémemişüz,

Bu kalıbın “olmak” fiiliyle yapılan birleşik çekimi fiilin bitmişlik halinin hangi zaman dilimi içinde ortaya çıktığı veya çıkacağını belirten bir fonksiyon yaratır ve bu yönüyle -miş kalıbını zaman çekimleri içinde işleyen bir yapı özelliği gösterir. Burada “olmak” fiilinin sadece di'li geçmiş zamanla yapılan "-miş oldı" yapısı bu partisipin geçmişte belirli bir zaman dilimi içinde olup bittiğini gösterir. Örnekler:

anlar içmiş oldılar, anlar söylemiş oldılar, anlar aňlamamış oldılar,

siz içmiş olduňuz, siz gitmiş olduňuz, siz bilmemiş olduňuz,

ben bilmiş oldum, ben söylemiş oldum, ben aňlamamış oldum, vs.

Fiil bölümünün son kısımlarında zaman kiplerinin sorulu çekimleri benzer bir sıralamayla soru zamirleri olan "ne, niçün" (niçin) ve "nite" (nasıl) ile gösterilmiştir. Örnekler:

ne bildi (çê dânist), ne bildiler, ne aıladı (çê şinaht),
niçün buyurdı, niçün gösterdi, niçün aıladılar,
nite yédi, nite diledi, nite okıdılar, vs.

Sonuç

Risâle-i Zebân'da fiilin kategorilere ayrılması genel hatlarıyla klâsik Arap gramerciliğinin çeşitli özelliklerini yansıtsa da, yazar, eserde ele aldığı Farsça ve Türkçenin özelliklerine uygun kendince yeni bir metot oluşturur. Eserin Türkçesi daha çok Doğu Anadolu ve Azerbaycan Oğuzcasına yakın bir Oğuz şivesidir, ve bundan dolayı birçok EAT metninde gördüğümüz kimi gramer yapılarını bu eserde görmeyiz. Bunlar arasında 2. tekil emir eki -gıl/gil sayılabilir. Yazar, zaman çekimini geçmiş-hâl-gelecek zaman dilimleri içinde değerlendirmiş ve her bir zaman dilimi için bir tek ek kabul etmiştir. Bunlar geçmiş zaman için -di, şimdiki zaman için -(a, e, ı, i, u, ü) r ve gelecek zaman için -a/e'dir. İsm-i fâ'ıl olarak gösterilen -ıcu/ici partisipi ile ism-i mef'ûl olarak gösterilen -mış/miş ise zaman çekimi kalıbı olarak değerlendirilmemiş olsa da, birincisi bir işin genel olarak yapıldığını anlatan geniş zaman, ikincisi ise bir işin belirli bir zaman dilimi içinde yapılp bittiğini gösteren geçmiş zaman çekimi kalıbı görünümündedir.

Fiil çekimlerinin bölümlenmesinde ve zaman çekimleri için benimsenen eklerin seçilmesinde bu eserden yaklaşık bir yüzyıl önce kaleme alınmış Memluklu dönemi Türkçe gramer kitaplarının çok bariz etkisi görülmektedir. Meselâ "muzârî"nin istikbâl ve hâl olarak bölümlenip -a/e ekinin gelecek zaman, ve -(a, e, ı, i, u, ü)r ekinin de şimdiki zaman kalıpları olarak benimsenmesinde diğerlerinin olduğu kadar Memluklu dönemi gramerlerinden *Kitâb-ı Mecmû'-ı Tercumân-ı Turkî ve Acemî ve Mugâlî'nin* (KMTTAM) de etkisi şüphesizdir. Çünkü, mesela, KMTTAM'da geçmiş zaman için sadece di'li geçmiş zaman işlenmiş, gelecek zaman çekimi için -gay/gey/ga/ge eki ve şimdiki zaman için de -(a, e)r kabul edilmiştir. Bu bakımdan bu iki eser arasında yaptığımız bir karşılaştırma KZ'ın, fiilin zaman çekimleri bakımından, KMTTAM'ı izlediğini görürüz, çünkü KZ'da da geçmiş zaman -di ile şimdiki zaman -r ekinin aynen korunmuş, gelecek zaman eki -gay/gey/ga/ge'nin yerine de ekin Oğuzcadaki karşılığı olan -a/e alınmıştır. Bu durum Memluk gramer geleneğinin Anadolu gramerciliğinin doğuşunda önemli bir rol oynadığını gösterir. Ayrıca, bu çalışma Oğuz aydınlarının o dönemde hakim olan Türk kültür merkezleri ile sıkı bir

iletişimde bulunduğunu ve bu merkezlerde kendinden önce yazılmış dil ve gramer çalışmalarını yakından izlediğini açık biçimde ortaya koyar.

Bu söylediklerimize dayanarak Memluklu gramerciliğinin Oğuz gramerciliği üzerindeki etkisini sadece ana fiil çekimleri üzerinde karşılaştırmalı olarak kısaca şöyle gösterilebiliriz:

KMTTAM

Mâzî: -di
İstikbâl: -gay/gey
-ga/ge
Hâl: -(a, e) r

KZ

Mâzî: -di
İstikbâl: -a/e
Hâl: -(a, e, ı, i, u, ü)r

Kaynakça

- Ahmed Cevdet Paşa. 2000. *Medhal-i Kavâ'id*. Haz. N. Özkan. Ankara: TDK Yay..
- Anonim. *Risâle-i Zebân*. Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah Ef. no. 2043.
- Anonim. 2000. *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Haz. R. Toparlı, M. S. Çögenli, N. H. Yanık, Ankara: TDK Yay.
- Ateş, Ahmed ve Abdülvehhab Tarzi. *Farsça Grameri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Bergamalı Kadri. 1946. *Müeyyessiret-ül-Ulum*. Haz. B. Atalay. Ankara: TDK Yay.
- Koerner, E. F. K. ve R. E. Asher. 1995. *Concise History of the Language Sciences: From the Sumerians to the Cognitivists*. Oxford: Pergamon.
- Turan, Fikret. 1996. *Old Anatolian Turkish: Syntactic Structure*. Michigan: UMI Publishing (Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi, 1996)
- 2000. *Adverbs and Adverbial Constructions in Old Anatolian Turkish*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- 2001. *Bahşayış Lüğati*. İstanbul: BAY.
- Wright, W. 1984. *A Grammar of the Arabic Language*. Third Ed. Beirut: Librairie du Liban.